

så på denna punkt besannas Marias ord: ”Härskare störtar han från deras troner, och han upphöjer de ringa” (Luk 1:52).

Med Maria vore det naturligtvis ingenting anmärkningsvärt alls, om det inte vore för hennes barn – Jesus – som kyrkan tror är Kristus. Maria kan därför inte tänkas utan Sonen, men Sonen kan faktiskt heller inte tänkas utan sin moder. Guds frälsningsplan, inkarnationen, där Gud blir människa för att genom lidande, död och uppståndelse gudomliggöra människan, förutsätter Maria. Utan att vara den som frälser är ändå Maria en aktiv part i frälsningsskeendet. Guds människoblivande, som är frälsningens förutsättning, är inte mer övernaturligt än att det förutsätter ett ja från en ung kvinna i Nasaret i Galiléen. I detta avseende gjorde sig Gud beroende av en kvinna. Moder Teresa (av Calcutta, 1910–1997), nobelpristagare och världskänd för sitt arbete bland Indiens allra fattigaste, har indirekt formulerat denna sanning genom orden ”*no Mary – no Jesus*”, ett citat som jag skall återkomma till längre fram.

Marias återkomst

Under lång tid har Maria haft en undanskymd plats i Sverige och Svenska kyrkan. Det ligger nära till hand att se reformationen som den främsta orsaken härtill, men det finns flera, och jag skall nu peka på några av dem.

Reformationen var kristocentrisk och reformatörerna ville sätta Kristus främst. Därför blev det, inte minst i anslutning till läran om rättfärdiggörelsen genom tro, Kristus, hans person och verk, som betonades. Maria omtalades inte lika mycket, men det betydde inte att man menade att hon var oviktig. I teologisk mening accepterade de svenska reformatörerna större delen av den västerländska läran om Maria, däremot kom det, genom deras fokus på Kristus, att skapas en diskrepans mellan vad man trodde om Maria och hennes plats i kyrkolivet.² Även om Maria hölls högt, uppfattades hon kanske ändå som en konkurrent, och det fanns marianska övertoner i den medeltida folkfromheten som man inte ville uppmuntra, eller rent av avvisa. Om detta, som jag menar, konstruerade konkurrensförhållande mellan Sonen och Modern skriver Martin Lönnebo, tidigare biskop i Linköping:

Man måste förstå att kärleken upphöjer och ibland säger för mycket. Så har det ibland varit med Maria-fromheten, kanske med sin folkliga höjdpunkt under 1400-talet. De evangeliska reformatorerna var fyllda av stor Kristus kärlek. De riktade därför hyllningarna till denne vår Oförliknelige Konung. Så kom det sig att en del menade, att hyllandet av Modern tog ifrån Sonen en del av äran. Men så behöver det inte vara. Sådan är inte kärleken. Det är Sonen som säger till lärjungen: "Se din moder." När det gäller ära, är det inte bättre att ge för litet än för mycket.³

Mot ovanstående bakgrund kan man därför knappast säga att det var de svenska reformatorerna som tog bort Maria från svenska folket. Bättre uttryckt vore att säga, att andra prioriteringar inledde en oavsiktlig förändring. Det egentliga bortträngandet kom i själva verket först senare, med 1700-talets rationalism och förmenta förnuftsstro, där allt som ansågs vidskepligt skulle bort, och där endast det som kunde konstateras vara nyttigt tilläts vara kvar, delvis tömt på sitt ursprungliga innehåll. 1800-talets frikyrklighet med sin förenklade bibel- och kyrkosyn förstod knappast heller Marias betydelsefulla roll, vare sig för Guds frälsnings skeende eller i kyrkans liv. Med 1900-talet kom den liberala teologin, som på många sätt var 1700-talsrationalismens yttersta konsekvens. Allt som inte kunde förklaras vetenskapligt ansågs felaktigt, ja det sågs som legendmaterial, troende människors påhitt mot bättre vetande. Det övernaturliga i bibeln – exempelvis jungfrufödelsen – förklarades bort såsom varande lika omöjligt som orimligt. Kvar blev bara "den historiske Jesus"⁴

La Vierge a la Treille de Roses.

med en förnuftig morallära, acceptabel för det stora flertalet. Maria fick stryka på foten, men med henne försvann också något av det inkarnatoriska, det substantiella, i den kristna tron. Denna utveckling var i själva verket ett angrepp mot den kristna tron.

Samtidigt är Marias bortavaro från svenskt kyrkoliv inte entydig. Rent konkret i kyrkolivet har hon varit mindre synlig, men har samtidigt aldrig varit helt borta. Den starka ställning hon haft i Sverige, hos svenska folket och kulturen, allt sedan kristnandet, kunde inte utrotas så lätt. När Maria osynliggjordes i kyrkan, levde hon kvar i folkkulturen. Den som velat har kunnat identifiera henne överallt i vår kyrka och kultur. Tänk bara på hur många blommor, växter och småkryp som har namn vilka alluderar på Maria – exempelvis Gullviva (Jungfru Marie nycklar), eller sjuprickig (jungfru Marie) nyckelpiga –, helgade åt den saliga jungfrun. Maria har också levt kvar i de folkliga sångerna, exempelvis *Uti vår hage*, där de växter som räknas upp är så kallade Mariablomster.⁵ Därtill är förmodligen få Uppsala-studenter medvetna om att *Kristallen den fina*, en av de sånger som sjungs i samband med vårbalen, just handlar om jungfru Maria:

Kristallen den fina som solen månd' skina
som stjärnorna blänka i skyn.
Jag känner en flicka i dygden den fina
en flicka i denna här byn.
Min vän, min vän och älskogsblomma!
Ack om vi kunde tillsammans komma
och jag vore vännen din.

och du allra kärestan min!
du ädela ros och förgyllande skrin.

Och om jag än fore till värdenes ände
så ropar mitt hjärta till dig.
Och om jag än fore till värdenes ände
så ropar mitt hjärta till dig.
Till dig, min vän och älskogsblomma!
Ack om vi kunde tillsammans komma
och jag vore vännen din.
och du allra kärestan min!
du ädela ros och förgyllande skrin.

Varje gång någon har betraktat eller stämt in i den odelade kyrkans trosbekännelser – den apostoliska, nicenska och athanasianska – har Maria fått vara med, och i många svenska kyrkor har statyer och bilder av Maria fått vara i fred, trots gångna tidens bildstormare. Många kyrkor bär hennes namn, dvs. de är en gång invigda till hennes ära. Vidare uttrycks i Svenska kyrkans bekännelseskrifter på många ställen höga tankar om Maria. Den som ändå inte känner sig övertygad om Marias plats i vår kyrka och kultur hänvisas till det stora bokverket *Maria i Sverige under tusen år* (I–II, Artos 1996), där olika artikelförfattare behandlar ämnet på inte mindre än 1043 sidor.

Att Maria har varit borta är därför endast delvis sant. Däremot har hon på senare tid åter kommit in i mångas medvetande, och då kanske på andra sätt än tidigare. Därmed har hon också, måste man konstatera, blivit en exponent för kyrkliga och teologiska särintressen – så blir det i en av individualism

präglad tid. Vissa ser henne som en förebild i moderlighet, andra identifierar hos henne en feministisk ansats, där hennes ja till Gud i själva verket var ett uttryck för kvinnlig självständighet, snarare än ödmjukhet och tjänande, som andra vill framhålla. Samma särintressen kan också ligga till grund för kritik mot Maria eller bilden av henne.⁶

I Svenska kyrkans två senaste evangelieböcker (antagna 1983 och 2003) har Maria, jämte Marie Bebådelsedag och Kyndelsmässodagen (Jungfru Marie kyrkogångsdag), fått ytterligare en firningsdag, nämligen Fjärde söndagen i advent, som givits överskriften "Herrens moder". I 1986 års psalmbok återfinns ett flertal Mariapsalmer, där några inte bara handlar *om* Maria, utan också riktar sig *till* Maria, exempelvis Sv. Ps. 480:

Var hälsad, Herrens moder, o Maria!
Högtlovade på Jorden, o Maria!
Träd fram, o Kerubim, och sjung, o Serafim,
sjung med henne Herrens lov!
Salig, salig, salig Maria!

Du goda Jesu moder, o Maria!
I nödens stund Den troгна, o Maria!
Träd fram...

Du födde Ljuset i vårt liv, o Maria!
Din lydnad är vår förebild, o Maria!
Träd fram...

På denna punkt har Svenska kyrkans gudstjänstliv närmat sig den stora kyrkliga traditionen, och Maria har, tycks det, återigen blivit en del av Svenska kyrkans liv.

Men trots att Maria varit en så självklar, om än under vissa perioder tillbakaträngd, och viktig del av svensk kyrkohistoria och kultur under mer än tusen år, tycks det uppenbart att dagens svenskar, eller det fromhetsliv som odlas inom Svenska kyrkan, knappast vet eller har redskap för att förhålla sig till henne. Hon finns där, men ofta mest som en dekoration; i en fönstermålning, på en ikon, i ett namn, som exponent för ett särintresse – men vem är hon och vad betyder hon? I ett försök att besvara dessa frågor skall vi börja med att undersöka bibelns vittnesbörd om Maria, såsom kyrkan traditionellt förstått detta.